

ЩОДО ПИТАННЯ ПРИРОДНОСТІ ПРИРОДНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Середа Олеся Олегівна,

Одеський юридичний інститут

Харківського національного університету внутрішніх справ

На сьогоднішній день право, як система правил поведінки, виступає регулятором всіх суспільних процесів в державі. Право дозволяє і забороняє, охороняє і карає. Іншими словами, право безпосереднім чином впливає на людське життя. Формула, яка складає суть правового регулювання, містить в собі три елемента — права, обов'язки, відповідальність. Право встановлює межі можливого та зобов'язує всіх учасників певних правовідносин не порушувати встановлені правила, інакше порушники нестимуть відповідальність [1, 24].

Мета статті: проаналізувати так звані природні права людини та звернути увагу на необхідність збільшення переліку цих прав, що містяться в Конституції України, доповнивши їх правом людини на смерть, яке може виявлятися у відмові пацієнта від продовжувати лікування.

Сучасні правові системи надають людині свого роду “набір природних прав”, тобто прав, які належать в рівній мірі кожній людині, від яких неможна відмовитись на користь іншої особи. Людина народжується, вже маючи ці права і самостійно вирішує, коли і як їх реалізовувати. У юридичній науці існують наступні визначення прав людини як самостійної правової категорії.

Права людини — загальнолюдська універсальна цінність, поняття складне і багатогранне. Йому важко дати одне єдине визначення і однозначне тлумачення. Безліч прийнятих міжнародних угод і конвенцій з прав людини спрямовані на встановлення та гарантування прав і свобод людини [2, 147].

Права людини — явище соціально-історичне. Зважаючи на сучасне звучання і зміст уявлень про права людини, варто, мати на увазі і момент історичної спадкоємності цих прав. Історія формування і еволюція уявлень про права людини нерозривно пов'язана з історією виникнення і розвитку теоретичних знань про державу, право, політику, законодавство [3, 6].

Права людини розуміються як об'єктивні вимоги, що виникають з самого життя; ідеї, які відбиваються в звичаях, моральних і юридичних нормах. Права людини — це визнання правоздатності і правосуб'єктності людини. Перелік 30 основних прав і свобод людини міститься в Загальній декларації прав людини, затвердженою Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року. У 1966 року Генеральна Асамблея ООН прийняла Пакт про економічні, соціальні і культурні права і Пакт про цивільні і політичні права. Права людини як природні моральні права можуть відбиватися в позитивних нормах міжнародного і конституційного права. Сенс прав людини для людини в тому, що вони підтримують в людині людську гідність, забезпечують особі зовнішнє визнання, пошану. Моральна сила прав людини в їх природності [4, 10].

На сьогоднішній день в юридичній науці в результаті систематизації прав людини з'явилася теорія трьох поколінь прав людини [5, 134]. Перше покоління прав людини — невідчужувані особисті (природні) і політичні права. Це право на свободу совісті, думки, релігії, право на життя, на безпеку та інші. Перше покоління прав людини є основою індивідуальної свободи і кваліфікується як система негативних

прав, що зобов'язали державу утримуватися від втручання в сфери, регульовані цими правами.

Друге покоління прав людини окреслюється після Другої світової війни. Відбувається поглиблення особистих прав, а також розвиток соціально-економічних і культурних прав (право на працю, відпочинок, медичну допомогу, соціальне забезпечення, захист материнства, дитинства і ін.). Їх називають системою позитивних прав — вони не можуть реалізовуватися без організаційної, координуючої і інших форм діяльності держави по їх забезпеченню.

Третє покоління прав людини можна назвати колективними, тобто правами всього людства: солідарними правами людини і правами народів. Це право на мир, безпеку, здорове навколишнє середовище, на соціальний і економічний розвиток. Становлення цих прав людини пов'язане з національно-визвольним рухом країн, що розвиваються [6, 4-5].

У двадцять першому столітті можна говорити про становлення четвертого покоління прав людини, що відбувається у зв'язку з розвитком сучасних технологій та Інтернету: право на інформаційний простір миру, на надання різноманітних послуг, заснованих на інтелектуальних інформаційних технологіях. А також не з'ясованими, але перспективними є права людини, пов'язані з клонуванням, відкриттями у сфері генетики і мікробіології [7, 72].

Ми бачимо, що природні права людини були виділені в окрему категорію досить давно. Природне право включає право людини на життя і свободу, на продовження роду і спілкування з іншими людьми, на власність і нормальні умови існування, на освіту і охорону здоров'я, на працю і відпочинок. Природне право передбачає обов'язки кожного члена суспільства не перешкоджати іншим людям в здійсненні їх прав і свобод, не заподіювати збиток суспільству і державі [8, 411].

Природне право — поняття політичної і правової думки, що означає сукупність принципів і прав, витікаючих з природи людини і незалежних від соціальних умов. Ідея природного права отримала розвиток ще в античному світі. Особливе соціальне значення природне право набуває в 17-18 століттях як ідеологія боротьби буржуазії проти абсолютизму. Розвивалося в працях Дж. Локка, Же. Ж. Руссо, Ш. Монтеск'є, Д. Дідро, А.Н.Радіщева та інших [9, 96-140].

У юридичній науці природне право визначається в теорії держави і права як поняття, що означає сукупність принципів, прав і цінностей, продиктованих самою природою людини і через це не залежних від законодавчого визнання або невідання їх в конкретній державі [10, 19].

Традиція природного права передбачає, що справедливість соціальних законів і інститутів залежить від їх відповідності певним універсальним законам природи. Всі люди через їх приналежність до людського роду і як частка природного ладу володіють певними природними правами, такими як право на життя і свободу [11, 64].

Теорія природного права проіснувала впродовж більш ніж двох з половиною тисячоліть, впливаючи на старогрецьку політичну філософію і політичну діяльність, на римську юридичну науку і практику. В середні віки теорія досягла такого рівня самостійності і оригінальності, закінченості і досконалості, що утворилася школа природного права.

Конституція України (далі в тексті КУ), як основний закон держави, що закріплює в своїх нормах основні принципи державної політики, які в подальшому ма-

ють бути розвинені в інших нормативно-правових актах, містить в собі перелік так званих особистих прав і свобод людини і громадянина. Наявність подібних прав підтверджує відповідність державної політики демократичним цінностям, є заставою дотримання постулату про найвищу соціальну цінність людини.

При вивченні переліку особистих прав, не може не виникнути питання про необхідність їх доповнення, що в принципі законодавством не забороняється [12]. Найцікавішим правом, на яке варто звернути увагу, є природне право на життя, закріплене статтею 27 КУ. Важливість і винятковість такого права як право на життя в принципі безумовно. Право на життя в широкому сенсі — це не просто право на те, щоб жити, щоб людину ніхто не міг насильно позбавити життя (що само собою зрозуміло), а право на те, щоб жити вільно, мирно, нормально. Іншими словами право на життя — це право на гідне людське існування, що включає цілий ряд так званих суміжних прав (на освіту, на охорону здоров'я, на свободу від принизливого або нелюдяного звернення, на пошану до приватного і сімейного життя) [13, 54].

Право на життя — перше фундаментальне природне право людини, без якого всі інші права втрачають сенс. Об'єктивно воно виступає точкою відліку, критерієм всього інституту прав і свобод в демократичному суспільстві.

Хоча саме формулювання правової норми, яка закріплює “право на життя” викликає протест. Створюється враження що держава “дозволяє”. Решта особистих прав, такі як право на свободу пересування, вибор місця проживання, освіта, у будь-якому випадку до певної міри підконтрольні державі. Тобто може виникнути ситуація, при якій, з причини порушення прийнятих в суспільстві цінностей і принципів, ці права можуть бути анульовані, що мало місце бути в історії людства під час існування рабовласництва, та за часів феодалізму. Проте порушення цих прав не унеможливило існування життя взагалі.

Людське життя первинне по відношенню до всього, у тому числі до права. Воно існувало раніше появи яких-небудь систематизованих правил, які надалі знайшли форму закону і стали обов'язковими для всіх. Право і людина виникли не одночасно. Право є результатом людського розвитку, людській діяльності. Право не може “дозволяти” людині жити. Оскільки саме в результаті людського життя відбувається поява і існування права як системи правил поведінки. Людина створила право для впорядкування свого життя. З розвитком людського суспільства право ускладнилося. Права людини, які фактично людина сама собі надала шляхом нормативного закріплення, отримують свій постійний розвиток у зв'язку з розвитком суспільства в цілому. Їх постійне поповнення і розширення приводить до того, що з часом будь-яке право сприймається як “природне”.

Як визначається природність окремої категорії прав? Потрібне уточнення терміну природність. Двоякість полягає в тому, що не зовсім зрозуміло, що в цьому випадку є пріоритетною ознакою, що визначає можливість віднесення якого-небудь права до категорії “природного”. Якщо буквально виходити з яких-небудь природних (біологічних) характеристик людини як істоти (біологічного організму), то, на наш погляд, тут помітно виділяються два факти, природність яких не піддається сумніву і які існують не залежно від соціальної дійсності: факт появи людини (її народження, початок життя) і факт припинення існування людини (біологічна смерть). Природньо те, чого не можна заборонити, відмінити, що не залежить від бажання і волі людини, що відбувається по “графіку”, створеному природою. У такому аспекті розгляд природних прав людини можливий тільки через призму біологічних харак-

теристик людського організму (наприклад, право на сон, на отримання їжі і води). Проте подібні права не зустрічаються ні в одному переліку природних прав людини.

Біологічний процес існування людини ми умовно розділяємо на три етапи: народження людини, життя, смерть. І все ці три процеси повинні супроводжуватися “юридичними інструкціями”, повинні мати певні “графіки”, по яких в загальному порядку вони відбуваються і відбуватимуться надалі.

Кажучи про нормативне регулювання народження людини, її життя в суспільстві і вмирання людини, варто відзначити, що юридичну регламентацію отримали два перші елементи людського життя — народження і життя, а ось такий невід’ємний елемент людського життя, як власне його припинення (смерть), законодавчо всестороннє в Україні не врегульовано.

Людина має право найповніше розпоряджатися своїм життям, що виходить з широкого круга прав і свобод, прямо і побічно закріплених в статтях Конституції України, а також в інших нормативних актах, які надають вибір можливих благ, видів діяльності, умов життя і так далі. Але все це різноманіття, яким насичена “правова турбота про людину”, не передбачає “фінального права” — припинити своє життя так, як людина вважає потрібним. Хоча саме цей факт є невідворотним і наступить обов’язково в житті кожної людини (на відміну від бажання прийняти участь в мітингу, зайнятися підприємницькою діяльністю або вступити в політичну партію).

Основний закон держави надає людині можливість безболісно знаходитися в багатьох ситуаціях, які в принципі можуть протягом всього людського життя і не стати актуальними для окремого індивідуума. Але нічого не говорить про право людини гідно померти. Хоч би у разі, коли людське життя ламається обставинами (хворобою, нещасним випадком), при яких нормальне соціальне існування окремої людини стає не можливим.

Така позиція держави демонструє не бажання пильніше і уважніше придивитися до проблем людського життя, в якому іноді найбільшою проблемою стає не можливість померти у той час, який людина для себе визначає. Якщо людина має право вирішувати за кого голосувати на виборах, визначаючи тим самим до певної міри долю держави, то чому вона не може визначати свою долю до кінця?

Політика законодавця така, мабуть, тому, що на процес вмирання не можна вплинути “в кращу сторону”, ніякі правові норми не зможуть продовжити фактичне існування людини. Право не може заборонити померти, оскільки в результаті порушення такої заборони нема кого притягати до відповідальності. Сучасне законодавство в Україні вмирати і не забороняє (не можна заборонити самогубство). Воно забороняє людині добровільно помирати за допомогою другої особи (ст. 281 ЦК України) [14]. А оскільки можливість настання такої ситуації, при якій людина втрачає самостійність, не виключена в житті будь-кого, то фактично на сьогоднішній день в Україні існує заборона на смерть за ініціативою хворої людини. У такому разі **право на життя перетворюється на обов’язок жити**.

Така позиція держави не є проявом логічного і послідовного закріплення прав людини. Це створює певну прогалину в законодавстві, наслідком існування якої є дискомфорт в першу чергу громадян і людей, що знаходяться на території нашої держави. Співність і складність законодавчого закріплення права людини на смерть безумовні. Проте замовчування, “відсікання” навіть далеких перспектив нормативного врегулювання цього питання не може свідчити про розвиток юридичної теорії і практики в Україні, тим більше за умови існування певного досвіду врегулювання подібного питання в країнах Європи і Америки.

Чому необхідно на законодавчому рівні закріпити природне право людини на смерть? Тому що за кожною людиною окремо залишається право реалізовувати або не реалізовувати право на смерть. Особа, яка кардинально проти цього, не бачить в цьому сенсу, вважає гріхом або ніколи не трапляла в подібну ситуацію — ніколи не скористається ним. Не закріплюючи положення про право на смерть, держава тим самим порушує права тих людей, для яких це актуально і які мають повне право вирішувати, будучи дієздатними, не тільки за кого голосувати на виборах, але і як і коли їм припиняти своє життя. Оскільки смерть людини — природний процес життя, фінальний.

Література

1. Явич Л.С. Общая теория права. — Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1976. — 285 с.
2. Ткач А.Н. Проблемы теории государства и права. М.: Инфра — М, 2002. — 245 с.
3. Тихомиров Ю.А. Действие закона. — М.: Известия, 1992. — 163 с.
4. Шайо А. Нестерпимая правота прав // Российский бюллетень по правам человека. — Вып. 6. — 1995. — С. 7–11.
5. Скакун О.Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс) Харьков, “Эспада”, 2005. — 840 с.
6. Рабинович П.М. Общественное мнение о праве: теоретические вопросы. Проблемы правоведения. — Луцк, 1998. — 86 с.
7. Карташкин В.А. Права человека в международном и внутригосударственном праве. — М.: изд-во ИГиП РАН, 1995. — 135 с.
8. Яценко Н.Е. Толковый словарь обществоведческих терминов. — СПб., 1999. — 754 с.
9. Нерсесянц В.С. Философия права: Учебник для вузов. — М.: Юридическая литература, 1997. — 353 с.
10. Права человека: Учебник для вузов / Под ред. Е.А.Лукашевой. М., 1999. — 269 с.
11. История политических и правовых учений: Учебник для вузов / Под ред. В.С. Нерсесянца. — М.: Юридическая литература, 1998. — 449 с.
12. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року, із змінами і доп. від 08 грудня 2004 № 2222-IV // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30 — Ст. — 141.
13. Малиновский А. Имеет ли человек право на смерть? // Рос. юстиция. — 2002. — № 8. — С. 54–55.
14. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 № 435-IV, із змінами і доп. від 22 грудня 2006 № 524-V // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40–44. — Ст. 356.